

Goffmanovy texty vystavěny na *common sense* základech, lze k nim v důsledku přístupu jako k objektu analýzy: jako k textuálně umístěnému souboru *common sense* postupů. Watson bohužel tento závěr nedává do vztahu s východisky své analýzy ani s ústřední dichotomií „laických“ a „profesionálních“ textů.

Watsonův *text-as-read mýma očima* naznačuje řadu cest, přičemž ne po všech se pouští. Práce je analyticky precizní, v některých momentech ovšem čtenář postrádá úplnější provazby (jako např. výše zmíněnou relaci mezi ústřední dichotomií a privilegovaným čtením). Lze říci, že právě v těchto momentech se ústřední dichotomie obrací proti Watsonovi, který je v analýze veden kruhem zpět k postulovaným východiskům – patrná je tato obtíž zejména při formulování závěrů analýzy Goffmanova díla. Watson rovněž limituje obecnější ukotvení svého textu, ať už ve smyslu vyjasnění vztahu k Sapirově-Whorfově hypotéze či ucelenější kritické reflexe Goffmanova analytického postupu zahrnující diskuzi závěrů. Důsledkem je celkově nevýrazné vyznění Watsonovy práce jako celku. Čtenář se rovněž musí vyrovnat s nejednoduchým jazykem a s častým opakováním se při uvádění téhož pojmového aparátu v jednotlivých kapitolách. Devizou Watsonovy práce je naopak atraktivní kombinace uplatňované optiky a analyzovaných textů, jež přináší své ovoce zejména v kapitole věnované rozboru Minerovy satiry.

Iva Měrková Pecáková

Eric Livingston: *Ethnographies of Reason*
Aldershot, Burlington, VT, Ashgate
2008, xii + 270 s. (Directions in
Ethnomethodology and Conversation
Analysis)

Kniha známého představitele etnometodologického výzkumu je koncipována tak, že připraví čtenářům nevšední zážitek. Po slibné expozici výzkumného záměru – etno-

grafického průzkumu procesů usuzování (*reasoning*) v obyčejných, každodenních aktivitách – autor vyzývá čtenáře k tomu, aby si sami vyzkoušeli některé činnosti, a mohli tak svůj tělesně-mentální zážitek konfrontovat s autorovým rozbohem. Hraví čtenáři tuto výzvu jistě uposlechnou – činnostmi, při jejichž analýze autor explikuje své téma, jsou např. hraní dámy, skládání tangramů, puzzlů, origami, řešení úloh s prizmatem nebo pravítkem a kružítkem. Autor pak s nebyvalou otevřeností prezentuje své výzkumné techniky, píše o historii svých zkoumání, nebojí se psát o svých selháních či tápáních. V závěru knihy sumarizuje vůdčí ideje svého přístupu a stanovuje výzkumné direktivy, jež vyplynuly z jeho zkušeností z výzkumů. Text dospívá k otevřenému konci – namísto poskytnutí závěrečného shrnutí či zobecňující úvahy ponechává autor čtenáře s pomyslným kompasem uprostřed imaginární krajiny. Horizonty byly odkryty, a nyní je na čtenářích, co podniknou.

Kniha je rozčleněna do pěti částí: 1) Úvod, 2) Cvičení a příklady, 3) Projekty a techniky, 4) Témata a orientace, 5) Epilog. Tvoří je dohromady dvacet devět kapitol (k nim je připojena ještě stručná předmluva, poděkování, dvě závěrečné přílohy a rejstřík příkladů). Text je doplněn velkým množstvím grafických materiálů (schémat, fotografií apod.); zvláštností jsou samostatné krátké texty v rámečcích obsahující nejrozumnější komentáře, poznámky, vysvětlivky k hlavnímu textu.

Čtenáři ocení autorův jasný a srozumitelný výklad. Tato kvalita není – jak známo – u etnometodologických textů ničím samozřejmým. Ke stylu knihy je třeba uvést, že autor ji psal – jak sám zdůrazňuje – z perspektivy výzkumníka, nikoli z perspektivy akademického učenice či historika (s. vii). Těžiště výkladů je tudíž v detailních a explicitních analýzách konkrétního materiálu, nikoli v probírání teoretické literatury k tématu apod. Výklad je tím na jednu stranu odlehčen od kritického vypořá-

dávání se s nejrůznějšími alternativními teoriemi a koncepcemi, na druhou stranu však mohou čtenářům uniknout i některé historicko-vědní souvislosti (nebo jejich detaily) autorova vlastního přístupu. Ty si však čtenáři mohou doplnit četbou dalších autorových textů, jejichž komentovaný soupis je uveden v příloze na konci knihy (za pozornost stojí především článek „Context and Detail in Studies of the Witnessable Social Order: Puzzles, Maps, Checkers, and Geometry“ v *Journal of Pragmatics* 40 (5), 2008: 840–862, v němž autor podává jednak přehled knihy, jednak zasazuje své analýzy do souvislostí etnometodologického bádání).

V úvodu (kap. 1–3) autor naznačuje, jaké fenomény ho zajímají a jakým způsobem je chce zkoumat. Analýzou několika herních situací z partií dámy autor dokládá, že usuzování je oblastně vázané (*domain-specific*), že má svůj původ v příslušné aktivitě, že není pouhou aplikací obecných/abstraktních/univerzálních pravidel, jež by příslušnou aktivitu transcendovaly („Pokud nevíte, jak hrát seriózně dámu, pak nevíte, jak v dámě usuzovat, a pokud nevíte, jak v dámě usuzovat, pak nemůžete hrát seriózně dámu“, s. 8). Svůj přístup autor staví do kontrastu k přístupům uplatňovaným ve formální logice (kap. 2) a v experimentální psychologii (kap. 3).

V části nazvané Cvičení a příklady (kap. 4–13) jsou čtenáři instruktivně zascvěcováni do výzkumů. Nejprve jsou vyzváni, aby strávili nějaký čas pokusy složit tangramový čtverec. Manipulace s geometrickými tvary skládačky, přikládání jednotlivých kousků k sobě, zjišťování možností jejich kombinování, poznávání jejich relevantních vlastností, projektování výsledných složených tvarů atd. vede k poznání, že usuzování je neoddělitelně spjata s naší tělesnou přítomností, fyzickým konáním, dovednostmi a percepcí. Autor pro tento typ usuzování razí neologický termín „midenické usuzování“ („*midenic reasoning*“), tj. takové usuzování, které se odehrává „uprostřed dělání věcí“ („*in the middle of*

doing things“)) a které nelze vypojit z toho, co a jak člověk v určitém okamžiku dělá (s. 39). V dalších cvičeních a příkladech pak autor předkládá detailní popis toho, co sám dělal, když skládal puzzle, origami či řešil úlohy s prizmatem nebo s pravítkem a kružítkem. Mezi instruktážními a analytickými texty této části knihy vyčnívá jedna kapitola, nadepsaná stroze Fenomenologie (kap. 7). Autor v ní načrtává „kulturní pozadí“ svých výzkumů. Fenomenologii chápe jako „filozoficky orientovaný průzkum *povahy* objektivit“ (s. 59). Od Husserlova „přirozeného postoje“ přes Heideggerova „bytí ve světě“ dospívá v této stručné, pětistránkové kapitole k Merleau-Pontymu, k jeho filozofii vnímání, přítomnosti a situace, a naznačuje styčné plochy s vlastními výzkumy. Četba fenomenologických textů je pro Livingstona především obohacením, inspirací, jež má zvýšit citlivost k studovaným jevům.

V části Projekty a techniky (kap. 14–22), která spolu s předešlou částí tvoří jádro knihy, autor situuje své výzkumy do oblasti sociálních věd a seznamuje čtenáře s řadou vlastních výzkumných technik. Vychází z rozlišení dvou fundamentálně různých typů sociologického výzkumu, diametrálních druhů sociologií: 1) sociologie skrytého sociálního řádu (*sociologies of the hidden social order*), 2) sociologie pozorovatelného sociálního řádu (*sociologies of the witnessable social order*). Zatímco první typ výzkumu usiluje o odhalení skrytého řádu, který stojí v základech viditelného jednání a chování členů společnosti, druhý typ výzkumu analyticky popisuje, jak členové společnosti produkují a udržují pozorovatelnou (*observable*) organizovanost vlastního jednání. Oba typy výzkumu (či druhy sociologií) odlišně pojímají své metody. Sociologie skrytého řádu jsou závislé na standardních (profesionálních) výzkumných metodách: představa skrytého řádu a používání správných metod jsou existenčně spjata a navzájem se podporují („(j)elikož při tomto způsobu dělání sociologie musí člověk

tyto metody používat, aby mohl předkládat profesionálně adekvátní tvrzení o skrytém řádu, musí být ona reálná, podkladová organizovanost sociálního jednání skryta“ (s. 124). Sociologie pozorovatelného řádu jsou na výzkumných metodách principiálně nezávislé, a to právě díky aspektu pozorovatelnosti („Jestliže předkládáte tvrzení o něčem, co mohou lidé doslova vidět, co se týká sociálního světa a je *pozorovatelně tak* (v orig. *witnessably so* – pozn. aut.), pak nemá smysl říkat, že potřebujete standardní výzkumné metody, abyste tato tvrzení našli a doložili“, *ibid.*). Výzkumné techniky, které autor představuje, vznikly v průběhu autorových výzkumů domén „každodenní odbornosti“ (*mundane expertise*) a mají status praktických technik dělání výzkumu. Jsou založeny na tom, že se výzkumník snaží naučit se zkoumanou aktivitu jako novic v oboru. Předložené techniky by měly člověka připravit na analytickou a teoretickou práci a zároveň ho neodvádět od samotného učení se činnosti. Jejich základní charakteristikou je nepřímá (*indirection*). Výzkumníci si nemohou být nikdy jisti, že to, co právě dělají, povede k novým poznatkům, spíše si musejí zvyknout na to, že cesta k cíli bývá nepřímá (na rozdíl od používání standardních výzkumných metod, jejichž hlavním rysem je podle autora přímota: aplikací metody, jejíž výběr vychází z výzkumné otázky, dospívají výzkumníci k výsledku či zjištění; s. 162). Autor popisuje v jednotlivých kapitolách pět výzkumných technik: 1) „dělání věcí“ neboli zkoušení věcí na vlastní kůži, učení se studovaným aktivitám, 2) sbírání a využívání „nalezených objektů“ (*found objects*) neboli analyzování praxeologických objektů, které se nám, začátečníkům v určité aktivitě, vyjevily ve fázi učení, 3) vytváření „stohu“ (*the stack*) neboli hromadění papírků s poznámkami z výzkumu, 4) snaha o „přesný popis“ neboli usilování o co nejvýstižnější verbální charakteristiku studované aktivity, aniž by si člověk ulehčoval práci nějakým předem daným konceptuálním

rámcem, 5) „načrtávání/skicování“ (*sketch work*) neboli formulační nahození myšlenek a nápadů týkajících se sesbíraného materiálu s cílem navrhnout směr výzkumu, utřídit příklady apod.

V části Témata a orientace (kap. 23–28) podává autor nepřiliš dlouhý přehled nejdůležitějších témat, teoretických orientací a výzkumných direktiv. Autorova zdrženlivost při formulování obecného teoretického rámce vychází jednak z jeho přesvědčení, že obecné teoretizování umrtvuje živé problémy probíhajícího výzkumu, jednak z jeho přístupu k předmětu výzkumu: usuzování nepojímá jako fenomén sám o sobě, ale jako něco, co je součástí vyhraněných domén praxe, co je spjata s materiálním světem a kulturou určitých lidí (např. hráčů dámy, matematiků, experimentálních chemiků atd.). Autor zde probírá čtyři vzájemně provázaná témata: 1) reflexivitu (výzkum reflexivních fenoménů), 2) primárnost sociálního (*the primacy of the social*), 3) produkovanou normálnost (*ordinariness*) praktického jednání, 4) hledání řešení „charakterizačního problému“ (*the characterization problem*). Prvé a třetí téma přejímá od Harolda Garfinkela, druhé patří k sociologii obecně a čtvrté téma je autorovo vlastní. Řešit „charakterizační problém“ znamená podle autora pokoušet se charakterizovat studovanou aktivitu jako rozpoznatelnou „práci“ na jejím vytváření, specifikovat, na co se aktéři orientují, co sami identifikují jako relevantní apod. V autorově chápání představuje charakterizační problém „radikální posun od statického vědění k praxeologickému rozumění“ (s. 258).

V Epilogu autor konstatuje, že navzdory nadšení pro postmodernismus v sociálních vědách, který odhalil meze modernistického myšlení a modernistických metod, zůstalo z hlediska metod víceméně vše při starém. Podle autora to příliš nezměnila ani etnometodologie, která sice osvětlila vnitřní dynamiku oborové sociologie a otevřela novému zkoumání svět praktického jednání a usuzování, avšak byla méně

úspěšná při vytváření alternativních technik (*technology*) pro výzkum oblastně specifického usuzování a oblastně specifických dovedností. Recenzovaná kniha představuje seriózní pokus zaplnit metodologickou (autor by spíš řekl technologickou) díru ve výzkumech pozorovatelného sociálního řádu. Autorův popis výzkumných technik je názorný, ilustrovaný řadou příkladů, z nichž vyplývá, jak jsou jednotlivé techniky vzájemně propojené.

Přehled obsahu publikace snad naznačil, že Livingstonova kniha je originálním sociálněvědním dílem. Je psána s příkladnou transparentností výkladů i analýz; je dobře promyšlená jak po obsahové (badatelské), tak kompoziční (prezentační) stránce; originálnost pojetí podtrhává též fakt, že autor vytvořil řadu nových termínů či kvazitermínů, kromě již zmíněných např. usuzování v divočině (*reasoning in the wild*), teoretizování v malém (*theorizing-in-the-small*), jurské (archaické) techniky (*Jurassic technologies*), korpusově relevantní dovednosti (*corpus-relevant skills*), tělesná korespondence / tělesné zorientování něčeho, např. inštruktážního nákresu a odpovídajícího fyzického předmětu (*embodied correspondence / embodied coordinatization*) aj. Množství příkladů z běžné sociální praxe umožňuje čtenářům bez větší námahy vstoupit do světa etnometodologických zkoumání a intuitivně ho pochopit. Kromě již zmíněných analýz tu čtenáři najdou např. analýzu společného procházení dveřmi, čekání na výtah, projíždění křižovatkou, nakupování v supermarketu, luštění křížovek, sčítání a odečítání pod sebou na papíře, řešení fyzikálních a chemických úloh, hledání matematických důkazů, používání odměrné pipety aj. (užitečnou pomůckou je rejstřík příkladů na konci knihy).

Kdybych měl na závěr vystihnout hlavní rys knihy, asi bych sáhl po autorově formulaci z předmluvy, v níž vysvětluje, co jej k napsání knihy vedlo: „Knihu jsem napsal tímto způsobem (...) proto, že může ostatním pomoci najít vlastní způsob, jak dělat

výzkum. Cílem není učinit svět znovu celým a vrátit nás ke spekulativnímu teoretizování, hypotetizujícímu empiricismu a velkým vyprávěním tradiční sociologie, ale vytvořit prostor a vyvinout techniky pro učení se novým věcem“ (s. vii). Recenzovaná kniha tento záměr výtečně plní. Po jejím přečtení budeme nejen bohatší o jeden originální pohled na sociálněvědní výzkum, ale možná budeme dělat své příští empirické výzkumy s daleko větší citlivostí k otázkám praktického, situovaného usuzování, a možná i úplně jinak.

Petr Kaderka

Ivan Leudar, Alan Costall (eds.): *Against Theory of Mind*

Basingstoke, Palgrave Macmillan 2009, vii + 273 s.

Filosofové myslí, psychologové i neurofyzioologové se v posledních desetiletích čím dál více přiklánějí k přesvědčení, že lidský mozek, a potažmo lidská mysl, se vůbec nepodobá počítači s nějakou centrální jednotkou, v níž by se odehrávalo vše podstatné a z hlediska níž by vše ostatní v mozku a v celém organismu bylo, řečeno počítačovým žargonem, jenom perifériemi. Má se čím dál víc za to, že jde spíše o relativně různorodý soubor relativně nezávisle na sobě fungujících specializovaných „modulů“, které spolu někdy spolupracují, ale někdy také soupeří (nakolik zde má vůbec smysl o „spolupráci“ a „soupeření“ hovořit). Tooby a Cosmidesová (J. Tooby, L. Cosmides. „The Psychological Foundations of Culture.“ Pp. 19–136 in J. Barkow, L. Cosmides, J. Tooby (eds.). *The Adapted Mind: Evolutionary Psychology and the Generation of Culture*. New York: Oxford University Press 1992) to vyjádřili tak, že mysl je konstruována po způsobu jakéhosi švýcarského armádního nože: je to zařízení, které má spoustu různých složek určených pro velmi různé účely.